

Mauri Nieminen

***MENI KUIN MEHTÄPEURA* Suomenselällä**

MENI KUIN MEHTÄPEURA
SUOMENSELÄLLÄ

Kesslerlochin villipeurahirvas Inarissa. Mauri Nieminen, *öljyväri*, 2001.

*"Peura nulkkaa pitkin
metsiä, se on säärevä,
sillä on hoikat jalat.*

*Miehet peuroja pyytävät,
peurat nulkkaa pitkin metsiä.*

*Jos se hajun tuntee,
niin se pakoon ruukaltaa.*

*Se on arka elävä – eikä
se muuten peura olisikaan."*

Vanha Lapin joiku

*Omistan tämän kirjan
edesmenneille vanhemmilleni,
Aune ja Taisto Niemiselle*

Mauri Nieminen

MENI KUIN MEHTÄPEURA
SUOMENSELÄLLÄ

© 2014 Mauri Nieminen

Kustantaja: BoD – Books on Demand,
Helsinki, Suomi

Valmistaja: BoD – Books on Demand

ISBN 9-789-522-869-852

Sisällys

Lukijalle 7

Suomenselkäni kestää 11

Entinen kala- ja riista-aitta 54

Salamajärven kansallispuistossa 100

Villipeura jää- ja kivikauden taiteessa 108

Metsäpeuran muotokuva 125

Meni kuin mehtäpeura 157

Metsäpeuran komea paluu 178

Metsäpeuran vuosi 185

Metsäpeuran tulevaisuus? 233

Peura- ja porosanastoa 236

Kirjallisuus 241

Harjut ovat olleet ja ovat metsäpeurojen, nykyään myös retkeilijöiden suosimia vaellusreittejä Suomenselällä.

LUKIJALLE

Metsäpeura on villipeuraa vaikka voissa paistaisi. Varsinkin peura-hirvaan liha oli ennen niin erinomaista, että *"se antoi makunsa jo etukäteen"*, ja *"kelpasi vaikka syöneellekin"*. Villipeurat tosin hävisivät Suomesta 1800-luvun lopulla paljolti kehittyneempien pyyntivälineiden ja liiallisen pyynnin seurauksena. Viimeiset metsäpeurat nähtiin Suomenselällä runsas sata vuotta sitten. Vain jätösarvia ja jo maatuneita sarvenkappaleita löydettiin alueelta enää 1900-luvun alussa.

Yli kolmekymmentä vuotta sitten palauttamamme metsäpeura lisääntyi Suomenselän saloilla aluksi nopeasti, sitten vähän hitaammin ja nykyään alueella on jo noin 1 100 metsäpeuraa. Hitaasta kannan kasvusta on syytetty jo liiallista metsästystä. Vuosittain on ammuttu lähinnä vain viljelysvahinkoja aiheuttavia "peltopeuroja". Tänäpäin Suomenselän peurakanta voi kuitenkin hyvin, paremmin kuin metsäpeurat Kuhmossa, Venäjän rajan pinnassa.

Metsäpeuroihin on jo melko helppo "törmätä" Suomenselällä, sen metsäautoteillä, monilla poluilla, metsissä ja soilla. Talvela metsäpeurat liikkuvat laajallakin alueella,

mutta kesällä niitä näkee helpoimmin Salamajärven kansallispuistossa ja sen lähiympäristössä. Tosin viime syksynä rohkea peurahirvas tunkeutui jopa Vetelissä porotaraan seurustelemaan kahdesti. Tumma risteymävasa syntyi toukokuussa.

Ennen vanhaan Suomenselälle tultiin

maukkaiden kalojen, arvoturkisten ja villipeurojen perässä ja toivossa Hämeestä ja Savosta saakka. Kyyjärvi oli ennen Saarioisten ja Sääksmäen pitäjien erä- ja nautinta-aluetta. Nykyään lähdetään kauempaakin tutustumaan Suomenselän alueeseen ja sen metsäpeuraan. On palattu entiseen metsäpeurojen aikaan, myös oikeaan "eräi-

kaan". Suomenselkä tarjoaakin luonto- ja eräihmisille hyvät puitteet ja mahdollisuudet.

Metsäpeuranpolku on lähinnä talviaikainen reitti, jonka varrella voi tutustua tarkemmin metsäpeuroihin niiden talvilaitumiin. Tosin niitä näkee usein jo Perhon ja Alajärven pelloillakin kaivamassa ruokaansa. Reilut 20 kilometriä pitkä Metsäpeuranpolku pitkospuineen ja laavupaikkoineen Perhossa alkaa juuri Oksakosken Kellokoskelta ja päättyy Metsäporaseen, Tunturilammen maastoon. Havaintotorneista käsin voi seurata tarkemmin peurojen liikkumista alueella. Polun varrella ovat ne alueet, joilla metsäpeurat usein laiduntavat talvella. Reitti

onkin ainoa, jolla peuran voi "takuuvarmastikin" nähdä talvisin. Tietysti hyvää "riistaon-nea" ja tuuriakin tarvitaan. "Täsmävaellus-ta" voi sitten tehdä erikseen lyhemmillä Vaatimen ja Hirvaan kierroksilla.

Suomenselän metsäpeuramailla voi tutustua myös alueen luonnonläheiseen kulttuuriperinteeseen, joista vanhimpana kohteena on kivikautinen uhripaikka Vähä-Valvatin Jääskänniemessä. Suomenselän vedenjakaja-alue tarjoaakin luontonsa puolesta hyvät edellytykset myös erilaisille luontoon liittyville elämyksille ja harrastuksille. Nykyään suosittuja ovat retkeily, melonta, suunnistus, hiihtovaellus, luontokuvaus, marjastus, sienestys, kalastus ja metsästys.

Perhossa Salmelanharju Kivijärventien varrella on soitten ja järvien ympäröimä varsin edustava harjumuodostuma. Se on nykyään Suomen Akatemian harjututkimuskohde. Se on ollut ja on yhä tärkeä mustikan poimintapaikka kesäisin. Monet makoisat mustikat olen sieltä kerännyt. Hyvät hillat olen poiminut kuitenkin ennen Heikinjärvennevalta sekä Perhon Pasko-, Viita- ja Saukkolampien nevoilta. Perhon kirkon alttaritaulussakin kuvattu Salmelanharju on paikoin yli 30 metriä korkea, terävalakinen ja jyrkkärinteinen selänne, jonka rinteillä on useita törmäitä. Alueen metsät ovat vanhoja ja maisemallisesti hyvin näyttäviä. Perhon Humalajoen Ulkoilukeskuksesta kulkeekin ulkoilureitti Salmelanharjulle. Reitillä on merkitystä myös talvella, sillä sitä pitkin kulkee luistava hiihtolatu.

Salamajärven kansallispuisto ja tutkimuksille tärkeä Salamanperän luonnonpuisto sijaitsevat erityisellä ja erikoisella maanselällä, Suomenselän vedenjakaja-alueella. Tänne karuhkoille takamaille on jäänyt eteläisessä Suomessa varsin mittava ja edustava suo- ja metsäerämaa. Salamajärven kansallispuiston tärkeimpänä tehtävänä onkin suojella alueen erämaista luonnetta soineen, metsineen ja pienvesineen. Erityinen arvo sillä on erämaaeläimistön suojelussa, tänään erityisesti myös silmälläpidettävän metsäpeuramme suojelussa. Suomenselän ja Maanselän vedenjakajaseutujen ekologisen yhteyden suojelua kuitenkin toivotaan.

Kuulu Peuran polku on saanut nimensä alueelle palautetusta ja nykyään paikoin runsaanakin esiintyvistä metsäpeurasta. Polun 115 kilometrin pituisella sulanmaan retkeilyreitistöllä ja sen läheisyydessä Pohjois-Pohjanmaalla ja Keski-Suomessa on useita suojelualueita: Salamajärven kansallispuisto ja Salamanperän luonnonpuisto ja lukuisia muita erityyppisiä suojelualueita.

Peuran polku kuuluu Euroopan kauko-vaellusreittiin numero E6. Sen reitistö koostuu 77 kilometrin runkoreitistä ja useista rengasreiteistä. Polun varrella vaeltajalle avautuvat Suomenselän salomaat: suot, metsät ja järvet, jotka ovat säilyneet näihin päiviin saakka melko harvaanasuttuina syrjäseutuina. Luonto reitin varrella on kaunista ja karua runsaskivisine harjuineen, pienine lampineen ja järvineen sekä suurine aapasoineen. Alueella on runsaasti erilaisia

eläimiä metsäpeuroista, ahmoista, susista ja karhuista monipuoliseen linnustoon saakka. Luonnontilaisimmillaan alueen luonto on juuri Salamajärven kansallispuistossa, Salamanperän luonnonpuistossa ja Etelä-Sydänmaan suojelualueilla. Lintujen ja eläinten tarkkailua varten on rakennettu tornit Heikinjärvennevalle ja Peuran polun varrelle Valvattiin.

Nykyään puhutaan Suomenselällä jo Metsäpeuranmaasta. Se käsittää kartalla koko Peuran polun retkeilyreitistön, Salamajärven kansallispuiston ja Maasydänjärven alueen. Metsäpeuranmaahan luetaan Keski-Pohjanmaalta Perhon, Lestijärven, Toholammin ja Halsuan, Pohjois-Pohjanmaalta Reisjärven ja Sievin sekä Keski-Suomesta Pihtiputaan, Kivijärven ja Kinnulan kunnat. Vain Kyyjärvi puuttuu Metsäpeuranmaasta.

Käynti alueen kunnissa antaa hyvän kuvan nykyisestä laajojen suo- ja peltoaukeiden ja runsaiden metsien ympäröivästä Suomenselästä. Vaihtelevaa maastoa halkovat edelleen monet kiemurtelevat joet, ja alueella on runsaasti kalaisia järviä. Luonto on yhä tärkeä ihmisille Suomenselällä.

Tieto on kuulemma ainoa luonnonvara, joka lisääntyy kun sitä jaetaan. Suomenselkäni, sen karu mutta kaunis luonto metsäpeuroineen kutsuukin meitä tutustumaan. Toivotan mielenkiintoisia vaelluksia ja löytöjä kirjani luonto-, erä- ja peurapoluilla, entisillä ja nykyisillä.

Kyyjärvellä Maaherranmäellä 3.8.2014

Mauri Nieminen

Syntymäkotini pihalle siirrettiin kaunis vanha aitta joskus 1950-luvulla läheiseltä Haarpuron tilalta.

Jussinsuonmäki (ennen myös Häkkyrämäki), sitten pieni Kortejoki ja syntymäkotini Rauhala, Maaherranmäellä Kyjjärven Noposenahossa. Tämä kylä mainitaan ensimmäisen kerran jo vuonna 1845.

SUOMENSELKÄNI KESTÄÄ

"Suomenselän vierillä on vielä suuret erämaat, ja nämä erämaat ovat säilyttäneet paljon vanhankansan tietoutta. Kymmenet peninkulmat on tänne matkaa isoilta valtateiltä, pitkät metsätaipaleet suojelevat näitä yliperän kyliä ja erottavat ne suuresta maailmasta. Erämaiden kansa on täällä enimmäkseen saanut viettää rauhassa omaa elämäänsä.

Korkeilla metsäperillä täällä asutaan - suurimmat mäet kohoavat yli 200:n metrin - mutta sittenkin täällä on paljon suuria, vetisiä soita. Jokainen tie ajaa halki nevojen, ja jokainen kangas sekä metsäharju päättyy rämeikköön. Nevojen vesistä ja rimmeistä sekä lukemattomista järvipotamista saavat alkunsa monilukuiset purot ja joet, jotka vetävät vesiä merta kohden sekä etelään että länteen.

Kahtianne täältä virrat juoksevat, kahden vesirajan rajoilla on tämä metsäperä, kahden maakunnan rajoilla sekä kahden viljelyksen rajoilla. Pohjanmaan yhtäoikoinen tasamaa täällä ylenee ja vaihtuu Keski-Suomen monikuoppaiseksi kukkulamaaksi, vanha Kainuu ja vanha Häme kohtaavat täällä toisensa, kirkaspintainen Kainuun Valkeinen on vierekkäin Keski-Suomen Valkeisen kanssa, mutta kumpainenkin ajavat

vetensä omalle kotoiselle suunnalleen. Idästä tullut savunsekainen väki tapaa täällä lännestä saapuneen pohjalaisen, länsipuolen puhe saa vierelleen itäisen kielenkäytön, idän ja lännen tavat ja olot sivuavat toisiaan ja savolainen virtaus sekoittuu pohjalaisiin perintöihin. Täällä pitkäpiimä ja kolkkipiimä pysyvät omilla puolillaan, samoin mutti ja piimätalkkuna sekä kova ja pehmeä leipä, täällä nähdään pitkä luuvariihi rinnan neliseinäriihen kanssa. Täältä, idän ja lännen rajamailta, olen kerännyt seuraavien kirjoitusten ainekset.."

Tämä Samuli Paulaharjun kuvaus syntymäseudustani ilmestyi kirjassa Suomenselän vieriltä jo vuonna 1930. Paulaharju kolusi koko Perhon "nevaisen perukan", ja kokosi kirjoitukseensa tietoja myös Kyyjärveltä, Kivijärveltä, Kinnulasta ja Lestijärveltä. Suomenselkä on minullekin maisemana kovin

tuttu ja kotoinen. Se on Sisä-Suomessa sijaitsevaa karua vedenjakajaseutua, joka erottaa Perämereen laskevien Pohjanmaan jokien valuma-alueet Järvi-Suomen vesistöalueista. Aivan syntymäkotini Rauhalan läheltä lähtee pienen Säynälammen (ennen Säynät- tai Löynetlampi) pohjoispäästä - lammessa on tänäänkin isoja säyneitä - vähäinen puro kohti Möttöstä, kulkien sitten välillä Perhonen, Vetelin- ja Halsuanjokena ja laskien lopulta Perämereen aivan Kokkolan yläpuolella. Läheltä lammen eteläpäästä lähtee myös

vähän suurempi, silti pieni Kortejoki kulkien juuri Perhon ja Kyyjärven rajalla valtatie 13 alitse ja kotini ohi, läpi Noposenahon kylän nykyään "haukiahvenia" eli kuhia (*Sander lucioperca*) antavaan Kyyjärveen yhtyen siten Saarijärven reittiin ja Suomenlahteen laskevaan Kymijoen vesistöön.

Minua pelottaa vieläkin, kun muistan kuinka Aitoossa syntynyt ja aina sen kirkastusjuhlia kehuva isäni uskalsi mennä uimaan tähän kovin tummaan, humuspitoiseen, ulpukoita ja vähän lumpeita kasvavaan suolampeen. Lapsena Kortejoki oli meille lapsille kuitenkin "joki" ja mutainen uimapaikka. Pesipä äitini joskus pakosta pyykkiäkin vanhan tien sillan pielessä. Nuorena tyttönä äitini oli ollut myös ajamassa ja hajottamassa tämän sillan työmaalta savet viereisen suopeltomme parannukseksi. Läheisestä uuden valtatie 13 sillasta on kirjoittanut tositarinan silloin tietöissä ollut Kyyjärvellä syntynyt kuulu kirjailija Heikki Luoma. Oli vähän ongelmia, kun illaksi valmiiksi saatu tienpätkä hävisi aina yöllä kotini kohdalla, vähän ennen tulevaa siltaa pohjattomaan Jussinsuohon.

Etelä-, Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan maakuntien rajat Pirkanmaata ja Keski-Suomea vastaan kulkevat pääosin juuri Suomenselällä. Suomenselkä ei ole kuitenkaan maantieteellisesti kovin selvästi rajattu alue, mutta silti se on melko yhtenäinen. Siihen kuuluva Pohjanlahteen laskevien jokien ja Järvi-Suomen väliin jäävä alue ulottuu ainakin teoriassa etelästä Jalasjärven ja

Parkanon seudulta Oulujärven rantamaisemiin ja Maanselän länsireunaan asti Kainuussa. Maanselkä onkin Suomenselän itäinen jatke ulottuen aina Kuhmoon ja Nurmekseen saakka. Suomenselkä on tosin myös maanselkä, joka erottaa Kymijoen vesistön Saarijärven reitin Pohjanmaan rannikkovesistöstä ja muodostaa lounas-koillis-suuntaisesti jatkuvan alueen. Maanselkä sukunimi on melko yleinen Perhossa.

Suomenselkää luonnehditaan tavallisesti karuksi ja laakeaksi alueeksi. Nousu Suomenselälle on vähittäistä ja huomaamatonta. Maaston korkeuserot jäävätkin yleensä alle 20 metrin. Vain Perhonjoen latvoilla, Perhon pitäjän kaakkoisosissa, on Keski-Suomea muistuttavia mäkisiä maita, ja täällä on jo muutamia korkeitakin kunnaita, kuten Taivasmäki, Vasamäki, Korkiakangas ja Rotmonmäki, joilta avautuvat jo komeat näköalat metsämaiden yli. Rotmonmäeltä sai jo kunnan kyydit poikasena suksillakin!

Järviä on tosin useita, mutta monet niistä ovat pieniä, eivätkä vaikuta maisemaan juuri muualla kuin Jängänjärven ja Salamajärven seuduilla, joissa on jo hieman Järvi-Suomen tuntua. Alueella on runsaasti soita, paljon ollut myös lakka- ja karpalosoita. Vedenjakajan suot ja rämeet, joita on yli puolet pinta-alasta, antavat kaikkialla oman alakuloisen leimansa maisemalle. Metsät ovat karuja ja usein veden vaivaamia. Alavilla maila vedet "miettivät" pitkään lähteäkö täältä länteen vai etelään. Alue on ollut aina halanarkaa. Kyyjärveltä Alajärvelle ajettaessa

Maaherranmäki ja Rauhala (isäni kodin nimi oli Myrskylä) vanhan valtatie nro 13 varrella heinäkuussa 2014.

Noposenahossa Kortejoissa olevan pienen kotisiltani rakennustyöt olivat täydessä käynnissä kesällä 1937.

*Säynälampi Kyyjärven ja Perhon rajalla heinäkuussa 2014. Lammesta vedet virtaavat yhä kahtaalle ja siinä elää vielä suuria särkiä muistuttavia "säynäviä" eli säyneitä (*Leuciscus idus*), joita Juhani Ahokin ylisti: "Onko mukavampaa olentoa kuin tuo pullea, lihava, vasta saunasta tullutta talontyttöä muistuttava säyseä ja samalla voimakasliikkeinen, sirosuinen, punaeväinen, sopusuhtainen, suurissa parvissa liikkuva vedenneito."*

Tänne Perhon ja Kyyjärven rajalle piti rakentaa jo 1700-luvun lopulla markkinapaikka ja kauppala, johon laivat tavaroineen olisivat purjehtineet Kokkolasta osin hevostenkin vetäminä perattua Perhonjokea ja kanavaa pitkin.

Pitkäkoipinen metsäpeura (*Rangifer tarandus fennicus*) saapui pohjoisen Euroopan havumetsiin idästä ja kaakosta yli 10 000 vuotta sitten. Tuhat vuotta sitten tätä Suomenpeuraa oli meillä lähes koko maassa, ja vielä 1600-1700 -luvulla se oli monin paikoin tärkein riistaeläimemme. Peurahirvaan liha olikin niin hyvää, että se antoi makunsa jo ”etukäteen”. Liiallisen metsästyksen seurauksena metsäpeura tosin väheni, ja viimeiset peuralaumat nähtiin Suomenselälläkin 1800-luvun lopulla. Lähes 30 vuoden poissaolon jälkeen metsäpeura palasi kuitenkin Itä-Karjalasta Kuhmoon ja vuosien 1979-80 palautusistutuksen myötä myös Suomenselälle, Salamajärven kansallispuistoon. Karulla mutta kauniilla Suomenselällä metsäpeura on viihtynyt hyvin, sillä sen kanta on jo yli 1 100 yksilöä.

Yli 40 vuotta poroja ja myös villipeuroja työkseen tutkinut, yli 500 tieteellistäkin artikkelia julkaissut tietokirjailija, dosentti ja tutkimuspäällikkö Mauri Nieminen on syntynyt Kyyjärvellä, nykyisellä Suomenselän metsäpeura-alueella. Hän tuntee metsäpeurat, ja kertoo valaisevalla tavallaan niiden värikkäät tarinat Kuhmossa ja Suomenselällä sekä selvittää monet metsäpeurojen erikoispiirteet ja elintavat. Kauniit kuvat täydentävät asiantuntevaa tekstiä. Lukijalle tulevat tutuiksi metsäpeurojen käyttäytymiset suo- ja talvilaitumilla, pelloilla ja liikenteessä sekä syksyn kiihkeänä kiima- ja kevään lyhyenä vasonta-aikana. Miten peuravaadin hoitaa vastasyntyntä punavasaansa, ja mitä tarkoittaa tänään vanha tuttu sanonta Suomenselällä: *Meni kuin mehtäpeura*? Nämä ja monet muutkin Suomenselän ja sen metsäpeurojen asiat ja salat tulevat tutuiksi lukijoille.

